

מבט על, גיליון 816, 19 באפריל 2016

ביקור המלך סלמן בקהיר והעברת האיים טיראן וסנפיר לערב הסעודית

יואל גוז'נסקי ושלמה ברום

במהלך הביקור שערך באחרונה במצרים מלך ערב הסעודית, סלמן בן עבד אל-עזיז, חתמו הצדדים על הסכמים בילטרליים במגוון נושאים, דבר המשקף את התחזקות התיאום והסיוע ההדדי בין ריאד לקהיר. שוויים הכולל של ההסכמים הוא כ-25 מיליארד דולר. מבחינת ההשלכות לישראל, ההסכם החשוב ביותר הוא זה שגובש לגבי העברת האיים טיראן וסנפיר שבמצרי טיראן מידי מצרים לערב הסעודית. העברה זו נתפסת במצרים ובעולם הערבי כתשלום על הסיוע העצום שהיא קיבלה ועוד צפויה לקבל מערב הסעודית, המצפה בתמורה שמצרים תתיישר על פי הקו הסעודי ביחס לשורת סוגיות מדיניות.

לעצם הביקור ולהסכמים שגובשו במהלכו עשויה להיות השפעה שלילית על מעמדו מבית של נשיא מצרים, עבד אל-פתאח א-סיסי, וכן על מעמדה של מצרים בעולם הערבי. בה בעת, למרות שנדמה כי שתי המדינות נמצאות בירח דבש, שוררות ביניהן עדיין מחלוקות לא מועטות, בראש ובראשונה אשר למדיניות שיש לאמץ ביחס לסוריה ולתימן וכן בשאלת היחס כלפי האחים המוסלמים. חילוקי הדעות בסוגיות אלה עלולות להעיב בהמשך על היחסים בין השניים.

ניגודי אינטרסים ומדיניות בין שני הצדדים

מצרים מחזיקה בעמדה שונה בנוגע להסדרים הפוליטיים הרצויים בסוריה ואינה מתנגדת נחרצות להמשך שלטונו של בשאר אל-אסד, בעוד ערב הסעודית פועלת ומטיפה לסילוקו המידי כתנאי לכל הסדר פוליטי בסוריה. קהיר רואה במשטר החילוני הסורי את הרע במיעוטו, בהשוואה לחלופה האפשרית האחרת – השתלטות של 'המדינה האסלאמית' או גורמים אסלאמיסטיים/ג'יהאדיסטיים אחרים על המדינה. בנוסף, בניגוד לתפישה מקובלת בחוגים מסוימים במערב המצרים אינם מאמינים כנראה בהיתכנות החלופה החילונית-ליברלית למשטר אסד, ואינם מתלהבים מהמעורבות הצבאית הסעודית בתימן, למרות שמצרים נתנה לה תרומה צבאית סמלית.

סלע מחלוקת נוסף בין ריאד וקהיר הוא היחס למעורבות הרוסית בסוריה. זו נתפסת בריאד כניסיון לשמר את משטרו של אסד ולהפוך את רוסיה לשחקן מפתח באזור נוכח הרפיון האמריקאי. קהיר, לעומת זאת, בירכה על הגברת המעורבות הרוסית במאבק ב"טרור" בסוריה, ובעשותה כן אימצה קהיר רטוריקה רוסית, המתעלמת מהגוונים השונים של כוחות האופוזיציה הפועלים בזירה הסורית ונשענים בחלקם גם על תמיכה סעודית, ומבטאת ראייה של 'כולם ארגוני טרור'.

זאת ועוד, ריאד וקהיר אינן רואות עין בעין את תנועת האחים המוסלמים. למשטר הסעודי זהות דתית אסלאמית חזקה המתבססת על האסכולה החנבאלית, שהיא ביסודה בעלת גישה סלפיסטית. לכן משטר זה פחות מנוכר מבחינה אידיאולוגית מהאחים המוסלמים. "האביב הערבי" הביא לעימות בין המשטר הסעודי לבין האחים המוסלמים, בשל חשש של המשטר מכך שאלה מאיימים על יציבותו. אולם, הגישה הסעודית לתנועה עברה התאמה מסוימת, שניכרה עוד בימי חייו של המלך הקודם, עבדאללה, וריאד נכונה כיום יותר מבעבר להגיע להבנות עם האחים המוסלמים. לעומת זאת, בעיני משטרו החילוני של א-סיסי 'האחים המוסלמים', היא תנועה חתרנית, המהווה איום קיומי למשטר.

אשר לאיראן, עבור ריאד האיום האיראני הוא מוחשי ומתגבר. בראייתה, כדאי לבלוע את הגלולה המרה הקרויה אחים מוסלמים, וזאת כדי לנסות וליצור חזית סונית אנטי-איראנית אחידה. לשם כך מראה ריאד נכונות להתקרב גם לקטר ולטורקיה, הנחשבות בעיני מצרים

כפטרונות של תנועה האחים המוסלמים. בהקשר זה יצוין, כי לאחר ביקורו בקהיר ביקר המלך סלמן בטורקיה, בניסיון לתווך, עד כה ללא הצלחה יתרה, בין אנקרה לקהיר.

שיתוף אינטרסים בין שני הצדדים

למרות שמצרים וערב הסעודית כאחת הן מתחרות טבעיות על השפעה במזרח התיכון בכלל ובמחנה הסוני בפרט, קיימת בהן הבנה, כי שיתוף הפעולה ביניהן הוא כורח המציאות, שיש להן מה להפסיד אם יפעלו בנפרד, וכי בתיאום ביניהן גלומים יתרונות חשובים. אמנם, גם בשל הדימוי העצמי שלה כמדינה הערבית המובילה, מצרים אינה מוכנה לבטל לחלוטין את האינטרסים שלה בפני אלה של ערב הסעודית, אך היא מקפידה לקיים מנגנוני הידברות ותיאום עמה בניסיון להכיל את חילוקי הדעות ולמנוע את עלייתם על פני השטח. התאום מתאפשר, בראש ובראשונה, משום שבצד המחלוקות, שתי המדינות חולקות אינטרסים כבדי משקל, המנחים את המהלכים לחיזוק היחסים ביניהן.

מצרים, שהמשבר הכלכלי בה מחמיר, זקוקה להמשך התמיכה הכלכלית המאסיבית של ערב הסעודית, אשר לצד מדינות מפרץ עשירות נוספות – איחוד האמירויות הערביות וכווית – התחייבה להעביר לה סיוע כלכלי רב. גם אם הדברים לא קיבלו ביטוי פומבי, במדינות המפרץ קיימת צפייה, כי בתמורה לסיוע הכספי מצרים תעשה שימוש במשאביה הצבאיים ובמעמדה המדיני לתמיכה באינטרסים שלהן. ערב הסעודית, מצדה, זקוקה לסיוע הצבאי ולתמיכה המדינית של מצרים – שלה מסורת של הנהגה בעולם הערבי.

ערב הסעודית ומצרים נחשבו במשך שנים כעוגנים במחנה הערבי הפרו-אמריקאי המתון, המהווים משקל נגד לציר האיראני. לאור מה שנתפס בשתי המדינות כיום כנסיגה במעורבות האמריקאית באזור, כמו גם החשש מפני התקרבות בין ארצות הברית לאיראן, שתי המדינות מוצאות את עצמן לראשונה מזה שנים כשהן נדרשות לגבש מדיניות עצמאית, המשוחררת מדומיננטיות אמריקאית, ומכאן עולה חשיבות התיאום ההדדי ביניהן. כך, למשל, מצרים מרגישה זנוחה על ידי ארצות הברית ולכן שואפת לפתח את יחסיה עם רוסיה כתחליף חלקי, ואולי בעיקר כאמצעי לחץ על ארצות הברית. ערב הסעודית, מצדה, אשר ניסתה בהבטחת פיצויים כספיים לשכנע את רוסיה לנטוש את משטר אסד ואת איראן ונכשלה בכך, רואה ברוסיה חברה בציר העוין לה.

מעמדו של א-סיסי

החולשה המרכזית שבהסכם בין שתי המדינות, היא פגיעה אפשרית במעמדו של א-סיסי וביציבות משטרו, ובהקשר זה מדובר באינטרס ישראלי מובהק. לכאורה, א-סיסי עשה עסקה טובה. בתמורה לשטח, שבמקורו אינו מצרי, הוא זוכה בחבל הצלה כלכלי. אולם, הציבור המצרי רגיש מאוד לאובדן טריטוריה, ובנוסף מבקרו של א-סיסי מבית טוענים, כי בכך מצרים גם איבדה את בכורתה בעולם הערבי לטובת "האחות הגדולה" – ערב הסעודית. בשלב זה קשה להעריך לאיזה ממדים תגיע הסערה שהתעוררה בנושא זה במצרים, ועד כמה ייפגע עקב כך מעמדו של המשטר. בתגובה לביקורת פתח המשטר במסע הסברה, שנועד לשכנע את הציבור, כי האיים טיראן וסנפיר לא היו מעולם טריטוריה מצרית ולהזכיר, כי הם הועברו למצרים מערב הסעודית ב-1950, כהשאלה לצורך המאבק בישראל.

בהסכם השלום בין ישראל למצרים יש התחייבויות הנוגעות לחופש השיט במצרי טיראן, ובכללן הסדרים לגבי שני האיים. מצרים וערב הסעודית היו מודעות לצורך לדאוג לכך שהתחייבויות אלו לא תפגענה, ולכן התקיימה הדברות עם ישראל בנושא זה ועל בסיסה הודיע שר החוץ הסעודי שארצו תקיים את כל ההתחייבויות שמצרים חתומה עליהן לגבי חופש השיט. הודעה זו אמורה להסיר דאגה אפשרית בישראל בהקשר זה.

יתר על כן, לישראל יש אינטרס מובהק בחיזוק יחסי מצרים-ערב הסעודית. הידוק היחסים ביניהן יכול להוות בסיס לשיתוף פעולה ישראלי עם שתיהן – מדינות מפתח בגוש הסוני הפרגמאטי, אשר ניצב מול הציר האיראני העוין לישראל. לפיכך, על ישראל להתייחס בחיוב להסכמים שנחתמו בין שתי המדינות, לרבות העברת השליטה בטיראן וסנפיר לערב הסעודית.